

HÖGSKOLAN
I HALMSTAD

Svenska språket (61-90), 30 hp

KANDIDATUPPSATS

"Det är på det hela taget ett förbannadt språk vi ha"

En analys av språk och stil i Hjalmar Söderbergs romaner i jämförelse med Peter Cassirers analys av Historietter

Marie Johansson

Svenska, uppsats 15 hp

Halmstad, 2014-02-24

Högskolan i Halmstad
Sektionen för Humaniora
Svenska språket 61–90 hp
Marie Johansson

**”Det är på det hela taget
ett förbannadt språk vi ha”**

En analys av språk och stil i Hjalmar Söderbergs romaner i
jämförelse med Peter Cassirers analys av *Historietter*

Handledare: Rickard Melkersson

HT 2013

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1 Syfte.....	2
1.2 Tidigare forskning och teori	2
1.3 Material och metod.....	6
2. Resultat.....	9
2.1 Motiviska aspekter.....	9
2.1.1 Miljö/Naturskildring/Vädret	9
2.1.2 Persongalleri.....	11
2.1.3 Personbeskrivning och anföringsverb	12
2.2 Aspekter på berättarsynvinkel	14
2.3 Språkliga och allmänt stilistiska aspekter.....	17
2.3.1 Skiljetecken	17
2.3.2 Meningslängd och meningsbyggnad.....	20
2.3.3 Satsernas art	21
2.3.4 Verbformer	22
3. Jämförelse av Söderbergs <i>Historietter</i> och hans romaner.....	24
4. Sammanfattande diskussion	26
Referenser.....	29

Abstrakt

Denna undersökning analyserar ett urval stildrag och språkaspekter i tre av Hjalmar Söderbergs fyra romaner: *Förvillelser* (1895), *Martin Bircks ungdom* (1901) och *Doktor Glas* (1905) och relaterar resultatet till Peter Cassirers motsvarande analys av stilen och språket i novellsamlingen *Historietter* (Cassirer 1970).

Undersökningen är av stilistisk karaktär och studerar huruvida texter i olika genrer av en och samme författare kan skilja sig, eller visa sig överensstämma, med den övriga produktionen. Metoden är kvalitativ när det gäller de motiviska aspekterna och berättarsynvinkeln och kvantitativ när det gäller de språkliga och allmänt stilistiska aspekterna.

Resultatet visar att somliga stilaspekter sammanfaller mellan novellerna i Söderbergs *Historietter* och hans romaner, speciellt vad gäller de språkliga aspekterna. Andra stildrag är inte gemensamma, men detta beror huvudsakligen på att noveller och romaner har skilda format, såsom längd och uppbyggnad. Detta gäller till exempel aspekterna på miljö och persongalleri. Det beror även på att Söderbergs flanörstil är tydligare i hans romaner än i hans noveller. Frågan om distans eller närhet till läsaren är en fråga som skiljer sig mellan novellerna och romanerna. Söderberg skapar i sina romaner, genom ett antal stilgrepp, en närvaro och en närhet till läsaren. I novellerna däremot finns en distans som författaren skapar genom andra stilgrepp.

Vad gäller stilen är den koncentrerad i Söderbergs noveller. Även i romanerna är stilen en aning koncentrerad, med många huvudsatser, förhållandevis korta meningar och knapp personbeskrivning. Både noveller och romaner är tämligen lättöverskådliga och lättlästa, tack vare avsaknaden av långa meningar med många satser. Denna undersökning visar också att Söderberg genererar en slags närhet mellan texten/berättaren och läsaren, genom läsrapostroferingar, tempusanvändning och en väl beskriven miljö kombinerat med väder i sina romaner.

Sökord: Hjalmar Söderberg, stilanalys, *Förvillelser*, *Martin Bircks ungdom*, *Doktor Glas*, *Historietter*

1. Inledning

Hjalmar Söderberg anses av somliga vara en av Sveriges mest betydande författare (jfr t ex www.atriumforlag.se). Han har som författare också blivit omskriven i flera litteraturvetenskapliga och litteraturhistoriska verk. Ytterligare andra, till exempel språkvetaren Peter Cassirer, ser honom inte som en av de mer framstående författarna i Sveriges litteraturhistoria, även om han prisar hans verk:

Han [Söderberg] anses väl knappast tillhöra våra allra mest betydande författare men *Historietter* från 1898 har betecknats inte bara som hans mest framstående insats utan också som något av det främsta i sin art i svensk litteratur överhuvud. (1970:5)

Faktum är dock att Söderberg var en mycket produktiv författare inom olika genrer, såsom romaner, noveller, pjäser, brev, recensioner och översättningar. Kortprosasamlingen *Historietter* anses av många vara hans främsta verk (se citat ovan), men även *Den allvarsamma leken* och *Doktor Glas* räknas hit. När biblioteken i Sverige 1997 gjorde en undersökning om Sveriges 100 bästa böcker hamnade *Den allvarsamma leken* på 17:e plats och *Doktor Glas* på 24:e (www.kokkola.fi/kirjasto).

Söderbergs verk har blivit analyserade av en mängd forskare och andra litteraturintresserade. Novellen *Pälsen* är en populär text att anta som analysobjekt av svensklärare i grund- och gymnasieskolan. Vid sökning på Google får man en ansevärd mängd exempel på detta. Oftast är det litteraturvetenskapligt inriktade analyser.

Jag slogs av Söderbergs rättframma och lite cyniska och eftertänksamma stil när jag läste *Doktor Glas* någon gång på 1990-talet. Vad var det då egentligen som tilltalade mig? Låg det i själva språket eller var det något annat i hans berättarkonst? Skulle man kunna bestämma en författares stil genom att analysera specifika språkliga aspekter?

Vad menas då med en författares ”stil”? Cassirer definierar det som ”relationerna mellan de innehållsliga och formella aspekterna hos en text och dessa relationers verkan på en läsare” (1970:5). Med ett antal språkliga och innehållsliga element skulle man möjligen kunna skönja en författares speciella litterära stil. Denna undersökning ämnar dock inte granska inverkan på läsaren, utan är en analys av Söderbergs språk och stil.

Mig veterligen är det endast just novellsamlingen *Historietter* som blivit föremål för en mer avancerad språkvetenskapligt inriktad stilanalys (Cassirer, 1970), även om Lennart Kjellberg försökte sig på att språkligt analysera några stildrag i *Förvillelser* och *Martin Bircks*

ungdom redan 1937. Därför är det intressant att göra just en språkvetenskaplig analys av Söderbergs verk.

Detta arbete avser alltså undersöka några stilen och språket i tre av Hjalmar Söderbergs romaner och göra en jämförelse mellan dessa romaner och novellerna i *Historietter*, i enlighet med Cassirers undersökning (1970).

1.1 Syfte

Syftet med detta arbete är att analysera ett urval stildrag och språkaspekter i tre av Hjalmar Söderbergs fyra romaner: *Förvillelser* (1895), *Martin Bircks ungdom* (1901) och *Doktor Glas* (1905) och relatera resultatet till Peter Cassirers motsvarande analys av stilen och språket i novellsamlingen *Historietter* (Cassirer 1970). Kan man genom att analysera en viss typ av stildrag och språkaspekter säga något om stilen hos en författare? Kan man finna en liknande stil i Söderbergs noveller och romaner? Och kan man finna uppenbara skillnader i de tre romanerna?

Således är denna undersökning av stilistisk karaktär och ska visa huruvida texter i olika genrer av en och samme författare kan skilja sig, eller visa sig överensstämma, med den övriga produktionen. Romanerna har betraktats som en sammanhållen enhet, men ibland har alltså även skillnader beskrivits, på samma sätt som Cassirer (1970) analyserat novellerna, dels en och en, men också som en samlad enhet.

1.2 Tidigare forskning och teori

Hjalmar Söderbergs produktion har, som redan framhållits, genom åren analyserats ur litterär infallsvinkel i ett stort antal sammanhang. Exempel på denna typ av undersökning finner man i antologin *Den mångsidige Stockholmsflanören* (Holmbäck red. 1995), där Söderbergs debutroman *Förvillelser* analyseras ur en mängd perspektiv, såsom tvetydighet, komposition och geografisk förläggning. Holmbäck själv har till exempel skrivit om syndmedvetandets dubbeltydighet, som han anser vara tydlig i *Förvillelser*. Han säger att ett tema om skuld och straff löper genom hela berättelsen och att tvetydigheten ligger i att Söderberg ”be[r] om ursäkt inte för bristen på tydlig ”moral” utan för att det frivola draget inte framträder med önskad klarhet” (1995:52). Magdalena Gram (1995) har reflekterat över Adolf Hallmans illustrationer till Söderbergs text (*Förvillelser*) och visar därmed att hans roman har visuella kvaliteter. Vidare har Carl-Eric Nordberg skrivit om Söderberg som stockholmsskildrare, och diskuterat ”flanörstilen”.

Han säger om huvudpersonen i *Förvillelser*:

Tomas Weber tycks redan från början vara inskriven i en deterministisk koreografi. Han verkar fjärrstyrd av ödesmakter. Det är denna vilshet i världen och inre exil, som förvandlar berättelsen om honom till ett vandringsdrama och en livsuppgörelse, vars häftiga puls och febriga andhämtning slår emot mig på allt fler sidor. (1995:13)

Söderberg har blivit känd för denna flanördiktning, som kännetecknas av en huvudperson som ännu inte funnit livets väg eller mening, och som spenderar sina dagar flanerande i storstaden. Begreppet kommer ursprungligen från 1800-talets Frankrike, och man kan sluta sig till att Söderberg inspirerats av de författare som skrev på detta vis, till exempel Baudelaire (Cassirer 1970:9). Cassirer säger att flanörlitteraturen ”tar sig uttryck i betraktandet av de förbipasserande” (1970:159) och det är precis så denna litteratur beskrivs; huvudpersonen går omkring utan mål och iakttar omgivning och händelser, men ingriper inte i själva handlingen, utan ”tilldragelser händer berättaren utan hans förskyllan” (ibid.).

Flanördiktningen har även diskuterats av andra litteraturforskare. Kjellberg förtydligar begreppet något genom att, även han, relatera till Tomas Weber:

Flanören ser med en halvt förvånad, halvt ogillande blick på tillvarons alla trassligheter och försöker, som Tomas Weber med tegelhandlarens papper, skuffa undan dem ur medvetandet, där de så ofta tar upp plats för väsentligare ting. Men han har tid att iaktta och i någon mån att reflektera över vad han iakttar, även om den ständiga strömmen av nya intryck hindrar honom från att slösa mycken tid på vart och ett särskilt. (1937:6)

Martin Bircks ungdom blev tidigt analyserad utifrån litterära aspekter, till exempel av Oscar Levertin redan 1920 (runeberg.org), där han upphöjer Söderbergs författarförmåga. Även *Doktor Glas* har blivit undersökt litterärt med många olika vinklar. Vädrets betydelse har till exempel diskuterats i Anders Olssons kulturartikel ”Galenskap som kokar i sommarhettan” (www.svd.se).

Språkligt sett är det glesare mellan undersökningarna. Redan 1937 började Lennart Kjellberg intressera sig för några stildrag i Hjalmar Söderbergs romaner *Förvillelser* och *Martin Bircks ungdom* (Kjellberg 1937). Han analyserade språkligt och litterärt komposition och skildring, personbeskrivningarna, anföring, talspråk, satsrytm och färg. Kjellberg diskuterar bland annat flanörmentaliteten hos människorna i romanerna, vädrets samspel med personerna, Söderbergs förmåga att ibland beskriva oväsentligheter och undanta viktiga

skeenden. Han observerar också att vissa personer beskrivs mer än andra, och att Söderberg använder synen som det viktigaste sinnet. Vidare noterar Kjellberg att *erlebte Rede*, eller *upplevad framställning*, som Nils Svanberg översatt det med (Kjellberg 1937:17), används som ett stilmedel hos Söderberg. Satsrytmen är korta meningar och asyndetisk paratax, det vill säga att satsen fogas samman utan konjunktioner. Kjellberg kommer även fram till att Söderberg använder ett stort antal färgadjektiv, vilket skulle antyda att han är mer av en naturalistisk författare än en folklig berättare.

Därefter förflöt ett antal år innan någon annan ägnade sig åt stilstudier hos Söderberg. Det var inte förrän 1970 som Peter Cassirer utgav sin heltäckande stilanalys av Söderbergs *Historietter* (Cassirer 1970). Cassirer säger själv att det är ”underligt att så litet ännu skrivits om Söderbergs stil och knappast något alls om stilen i *Historietter*.” (Cassirer 1970:5). I sin undersökning har Cassirer dels analyserat var och en av historietterna utifrån en mängd språkliga och litterära aspekter. Han har också undersökt novellsamlingen utifrån fyra större områden: motiviska aspekter, aspekter på berättarsynvinkel och komposition, språkliga och allmänt stilistiska aspekter och berättarens attityd till stoffet. Anledningen till att han undersökt novellerna utifrån dessa perspektiv är att han anser att ”[...] det förefaller mig uppenbart att vi här, som i alla andra avseenden inom stilistiken, måste ta hänsyn till förhållandet mellan formella och innehållsliga aspekter. [...] Det är samspelet mellan de formella och de innehållsliga faktorerna som är av intresse, och det är det unika i detta samspel som gör varje text [...]” (Cassirer 1970:140).

De motiviska aspekterna är *motiv*, *miljö*, *naturskildring*, *vädret*, *persongalleri*, *anföringsverb* och *personbeskrivning*. Aspekter på berättarsynvinkel och komposition innebär utöver *berättarsynvinkel* även *”jag”*, *berättaren* och *författaren*, *distans*, *ramteknik*, *tidsangivelser* och *typografi*. Under språkliga och allmänt stilistiska aspekter hopar sig nitton olika områden som Cassirer undersökt, varav jag i min undersökning tagit fasta på dem som ansetts vara relevanta (se avsnitt 1.3 Material och metod). Under berättarens attityd till stoffet finns underrubrikerna *ironi*, *skämt* och *allvar*, *kåseristil*, *realism* – *impressionism* – *expressionism* – *surrealism* – *symbolism*.

Cassirer kommer fram till att stilen i historietterna inte är homogen i sina motiv; de skulle mycket väl ha blivit skrivna av olika författare. Han citerar John Atterbom, som säger att ”flere författare [skulle kunna ha] skrivit dessa historietter” (Cassirer 1970:107). Man kan dock se ett antal framträdande drag, som i någon mån är sammanfattande för novellerna. De viktigaste är *kontrast*, *koncentration* och *distans*.

Kontrasten i novellerna framkallar Söderberg på olika sätt, till exempel genom att ställa olika karaktärer mot varandra eller att använda antitetiska formuleringar. Ibland kontrasterar Söderberg sina texter genom att ingående beskriva trivialiteter, medan han beskriver väsentligheter mer vardagligt och flyktigt. Han kan också skapa kontrast genom det sagda och det icke-sagda (men underförstådda), vilket skapar en slags *tvetydighet* i många av hans noveller.

Koncentrationen i novellerna visar sig genom korta meningar, korta stycken, korta berättelser och odetaljerade miljö- och personbeskrivningar. Denna koncentration finns dock inte i alla noveller. Vissa karakteriseras av en viss utdragenhet.

Söderbergs distans till de egna berättelserna visar sig genom att han till exempel skriver i imperfekt och sålunda placerar dessa i dåtid, att han skapar en berättare som vänder sig till läsaren direkt (läsarapostroferingar) och att han har en ironisk och mångtydig attityd till sitt stoff.

Om Söderbergs användning av skiljetecken har Cassirer också skrivit. Han och andra har noterat den frekventa användningen av semikolon i Söderbergs produktion och analyserat vad detta gör för texten. Om detta säger han:

Semikolonet användes väl snarast i prosodiskt syfte; det ger mjukare övergångar mellan satserna än punkten, men verkar mer skiljande än kommatecknet – semikolonet är ett nyansrikare skiljetecken än dessa. (1970:129)

Detta, tillsammans med det faktum att Söderberg, som författare, hade en väldigt lågmäld ”röst”, kan också förklara det låga antalet utropstecken i hans produktion. Söderberg, och hans karaktärer, är inte högljudda. Om detta skriver Kjellberg:

Hjalmar Söderberg har alltid talat tydligt, men inte högljutt, inte skrikigt. När andra höjer rösten i patetiska ögonblick, då markerar han sitt patos genom att skriva ner tonen. (1937:3)

Vädrets betydelse i Söderbergs verk har flera forskare observerat. Redan Kjellberg noterar detta: ”Väderleken står oftast i ett intimt samspel med de stämningar, som de söderbergiska flanörerna drivs av” (Kjellberg 1937:8). Om vädrets innebörd har också Anders Olsson skrivit i sin artikel ”Galenskap som kokar i sommarhettan” (www.svd.se). Han hävdar att sommarhettan i *Doktor Glas* symboliserar den anspänning och kvävande ångest som Glas dras med innan mordet.

1.3 Material och metod

Mitt material i denna undersökning består av tre av Hjalmar Söderbergs fyra romaner, skrivna mellan 1895 och 1905: *Förvillelser* (1895), *Martin Bircks ungdom* (1901), *Doktor Glas* (1905). *Den allvarsamma leken*, som också ingår i Söderbergs romanproduktion, har alltså valts bort, dels för att begränsa undersökningens omfattning, dels för att göra den kronologiskt mer sammanhållen. Den skrevs år 1912, sju år efter *Doktor Glas* och 17 år efter *Historietter*, och är den enda av romanerna som skrevs på 1910-talet.

Jag har använt originalutgåvorna av böckerna som finns på litteraturbanken.se. I löpande text refererar jag till verken med hela titeln, men i citat har endast följande förkortningar använts: *Förvillelser* (F), *Martin Bircks ungdom* (MBu) och *Doktor Glas* (DG). Även om romanerna skiljer sig åt sinsemellan, och detta påtalas ibland i resultatet, så har jag betraktat dem som en enhet i jämförelsen med novellerna i *Historietter*, som i Cassirer (1970) dels analyserats en och en, men också som en sammanhållen enhet.

Vid rent språkliga undersökningar, under rubriken 2.3 *Språkliga och allmänt stilistiska aspekter*, har materialet begränsats till cirka de 20 första sidorna i varje verk. I *Förvillelser* gäller det sidorna 5–28; de två första kapitlen, i *Martin Bircks ungdom* sidorna 3–21; de tre första kapitlen och i *Doktor Glas* sidorna 1–26; fem dagar i dagboken. I Cassirers (1970) undersökning är genomsnittet antal meningar i Söderbergs noveller 60 meningar (totalt 1201 meningar fördelade på 20 historietter). Därför synes det mig som om antalet meningar från romanerna (883 stycken) är tillräckligt material för undersökningens art, och att man härur kan utläsa ett relevant resultat. I dessa 883 meningar har alla språkliga aspekter tagits med. När det gäller undersökningar under de andra rubrikerna (2.1 och 2.2) har verken i sin helhet tagits i beaktande, men här redovisas endast exempel på aktuell företeelse, men inga kvantitativa upplysningar.

Metoden för denna undersökning följer, i stora drag, indelningen i Cassirer (1970). Dock har jag fokuserat på en viss typ av språkliga aspekter. Analysområdena för denna undersökning har valts ut efter vad som ansetts relevant och vad som kan rymmas i en uppsats av denna sort och omfång. Fokus ligger på texten, meningen och satsen, dess uppbyggnad och sammansättning, och en analys av vad dessa resultat kan säga om stilen hos författaren. Viktigt att tänka på är dock att jag har tagit med några aspekter ur mer än ett av ovan nämnda områden eftersom Cassirer ju anser att man ”med stil lämpligen avser förhållandet mellan form och innehåll” (Cassirer 1970:131). De relevanta aspekterna av en kvalitativ romananalys torde vara personer, miljö och tid. Personerna och miljön analyseras alltså, och tidsperspektivet analyseras indirekt i avsnittet om verbformer. Således har aspekten *motiv* i de

motiviska aspekterna hos Cassirer utelämnats i denna undersökning, då detta varit relevant för de vitt skilda historietterna, men inte har någon större relevans i romanerna, eftersom var och en av de fyra romanerna bara har ett övergripande motiv. Däremot undersöks aspekterna *miljö/naturskildring/vädret*, under en gemensam rubrik (2.1.1), eftersom dessa ansetts närliggande i karaktär, *persongalleri* (2.1.2) och *personbeskrivning och anföringsverb* (2.1.3). Miljön, med tillhörande aspekter, har granskats för att försöka utröna vilket intryck detta ger. Vad gör denna miljö-, natur- eller väderbeskrivning för stilen? Och man kan, enligt Eva Wennerström (genom Cassirer 1970:116), avgöra genom att analysera anföringsverben i romaner huruvida personskildringen är levande och verklighetstrogen. Är den det i Söderbergs romaner? Exempel på omgivning och personbeskrivning har getts och betydelsen av natur och väder samt personförekomst har analyserats.

Under rubriken *Aspekter på berättarsynvinkel* (2.2) har aspekterna *berättarsynvinkel*, "jag" och *berättaren och författaren*, hos Cassirer, slagits ihop till en rubrik: berättarsynvinkel. Här analyseras betydelsen av berättarrösten i romanerna. Vidare har *ramteknik*, *tidsangivelser* och *typografi* utelämnats, eftersom detta tycks mig speciellt relevant för novellistik, men inte så användbart i romansammanhang. Detta vill säga att hela Cassirers aspekt *komposition* har utelämnats.

Avsnitten 2.1 och 2.2 har alltså analyserats mer kvalitativt än kvantitativt. Exempel på företeelser har tagits upp, men språkligheterna har inte räknats kvantitativt och inga tabellformer har använts.

De språkliga och stilistiska aspekterna (2.3) som har ansetts relevanta för denna undersökning och således analyserats är *skiljetecken* (2.3.1), *meningslängd och meningsbyggnad* (2.3.2), *satsernas art* (2.3.3) och *verbformer* (2.3.4). Resterande avsnitt från Cassirer har utelämnats. Avsnitt 2.3.4 *Verbformer* har lagts till istället för *ordklassindelning* då det ansetts relevant att undersöka verbanvändningen i romanerna, men inte de övriga ordklasserna. Cassirer har i sitt avsnitt undersökt ordklassindelningen kvantitativt, men i mitt avsnitt redovisas verbformerna med tillhörande exempel och resonemang. Fokus för den här undersökningen är alltså meningars och satsers uppbyggnad, sammansättning och verbens användning och betydelse för stilen. Övriga ordklasser och vokabulär har alltså inte tagits i beaktande.

Vid analysen av vissa av de språkliga aspekterna har en kvantitativ analys tillämpats. Förekomsten av de olika skiljetecknen har räknats och sammanställts i en tabell (tabell 1). De skiljetecken som tas upp är frågetecknet, utropstecknet, kolon, semikolon, tankstreck och tre punkter (efter Cassirer, 1970). Och till skillnad från Cassirer så har även punkt och

kommatecken tagits upp. Punkt, frågetecken och utropstecken räknas som stora skiljetecken, de övriga som små.

Vid analysen av meningslängd och meningsbyggnad har jag räknat antalet meningar på de första sidorna i romanen (i enlighet med avgränsningen). Sedan har antalet satser i ovanstående meningar räknats och delats in i en-, två- eller flersatsiga meningar. En procentsats har beräknats. Ett snitt har sedan räknats ut för alla tre romanerna. Detta för att se om man utifrån dessa resultat kan utläsa om Söderberg är enhetlig och konstant i detta avseende.

I avsnitt 2.3.3 *Satsernas art* har ingen kvantitativ analys gjorts utan detta kapitel är ett resonerande avsnitt om just satsernas art och vad detta innebär. Det diskuteras endast huvudsatser och bisatser och hur dessa sätts ihop. Däremot diskuteras inte vilka typer av bisatser som förekommer. Vidare analyseras Söderbergs användning av hypotax, paratax, asyndes och polysyndes.

I avsnittet 2.3.4 *Verbformer* redovisas Söderbergs användning av verb. Jag har koncentrerat mig på tempusformerna av verben för att analysera tidsperspektivet. Tempusformerna är presens, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt och i viss mån futurum. Eftersom Cassirer kallar dåtidsformen för imperfekt (och inte preteritum) gör även jag det.

Rubriken *Berättarens attityd till stoffet* från Cassirer (1970) har utelämnats för att denna undersökning skall begränsas och för att man skall kunna fokusera på mer språkliga aspekter.

2. Resultat

I resultatdelen redovisas dels några av de motiviska aspekterna i romanerna, i avsnitt 2.1 och 2.2, och dels några av de språkliga aspekterna, i avsnitt 2.3. En sammanfattning av den språkliga delen redovisas därefter i avsnitt 2.4.

2.1 Motiviska aspekter

2.1.1 Miljö/Naturskildring/Vädret

Att Söderbergs romaner alla utspelar sig i och omkring Stockholm är det ingen tvekan om. Detta understryks med hjälp av mycket specifika namn på stockholmska gator och platser. Dock är ju de stockholmska miljöerna skiftande efter handlingens förlopp i romanerna.

Förvillelser är den roman som tydligast anspelar på miljön i Stockholm. Söderberg har sagt att ”han ville skriva en ”miljöroman”, i insikt om att hans livserfarenhet inte räckte för någon mer krävande uppgift” (Holmbäck 1995:8). Miljöbeskrivningarna understryks med namn som exempelvis Blasieholmshamnen, Karolinska institutet och Vasagatan. Redan i första meningen i boken kastas man in i storstadens geografi: ”En ung herre i mörkblå vårrock och röda handskar kom ut ur en butik vid Arsenalsgatan” (F:5).

I *Martin Bircks ungdom* är Stockholmsmiljön av mindre vikt och intresse i början av boken, när Martin är ett barn, men i takt med att Martins ålder ökar blir miljön mer och mer ingående och detaljerad. Martin växte upp invid Ladugårdslandskyrkan: ”Klockan slog tio i Ladugårdslandskyrkan” (MBu:12). Man förstår senare att Ladugårdslandet legat på den plats som gett plats åt nuvarande Östermalm. Senare talas det också om Djurgården, Bellmansro, Humlegården och Strandvägen.

Även *Doktor Glas* har en tydlig Stockholmsmiljö, med namn som till exempel Vasabron, Helgeandsholmen och Djurgårdsbrunn. När Glas är ute på promenad heter det att ”Jag kom in i gamla staden, uppför Storkyrkobrinken, in i gränderna” [...] ”Jag kom ut ur gränderna, ner på Skeppsbron” [...] ”Jag gick hemåt med långa steg, ned åt Klara kyrka...” (DG:4–5).

Dessa specifika angivelser av den geografiska belägenheten skapar en viss effekt. Namnet Stockholm nämns aldrig, utan det tas för givet att läsaren redan innan läsning vet detta. Detta är typiskt för flanörstilen (se 1.2). Miljö och platser är viktigare för huvudpersonerna än somliga människor.

Vädret och dess skiftningar är viktiga i Söderbergs produktion. I *Förvillelser* är detta tydligt.

Det är ingen slump att det i början av boken är april och

en orolig dag med hafsblå himmel och stora seglande molnflockar, en nyckfullt leenden dag med sol och mulet i hastig växling och med skarpa vindilar österifrån, från skären, från hafvet. (F:5)

I takt med att årstiderna och Tomas Webers sinnesstämning växlar och blir tyngre, växlar även vädret. På sommaren ”brände [gatstenarne] under fotsulorna, och husens väggar glödde hvita som aska. Staden låg i somnardvala, domnad af hettan under en egyptisk himmel” (F:79). På hösten, när Tomas sinne börjar vackla ”drefvo söndertrasade molnflikar i hast och oro fram öfver en oktoberhimmel så bjärt och blå [...] Det hade blåst upp till storm under natten” (F:124). Ju mer likgiltig och uppgiven Tomas blir, desto längre lider hösten mot vinter och ”mörker och snö och regn, och den ena skumma och gråa dagen följde den andra tätt i spåren, medan staden sjönk djupare och djupare in i decemberskymningen” (F:168).

I *Martin Bircks ungdom* är väder- och säsongsskiftningarna inte lika tydliga, kanske eftersom Martin inte på samma sätt dras ner i den mörka likgiltighet som drabbar Tomas Weber, och eftersom romanen spänner över mycket längre tid och således har en mängd säsongsskiftningar. Exempel på detta är ”en grå oktoberförmiddag” (MBu:15), ”den hvita vintern kom” (MBu:38), ”Nej, våren, den riktiga våren... Den kom först när...” (MBu:49), ”Sommarhimmel och sommarsol” (MBu:52) etc. Dessa säsongsskiftningar återkommer ett antal gånger i romanen.

I *Doktor Glas* är återigen vädret viktigt. Oftast är det inget behagligt väder, utan regn och rusk, eller hetta. I likhet med *Förvillelser* förändras vädret efter huvudpersonens sinnesstämning. När han sitter och grubblar heter det att:

Det regnar, och jag sitter och tänker på obehagliga saker [...] Blåsten ruskar om i träden på kyrkogården, och regnet skvalar i takrännan [...] Det regnar alltjämt. Dagar som dessa äro släkt med allt hemligt gift i min själ. (DG:90–93)

Så här fortgår det genom hela romanen. Är det någon gång varmt ute så är det en oerhörd hetta, vilket beskrivits av Anders Olsson (se 1.2): ”Afrikahettan har kommit igen. Hela eftermiddagen ligger det som en rök af guldstoff i tung vindstilla öfver staden...” (DG:116). Enda gången vädret är någorlunda behagligt är i samband med att Glas har gjort sitt val och bestämt sig för att döda Gregorius: ”Så grant solen lyser på kyrktuppen ikväll!” (DG:167).

Stockholmsmiljön är alltså rikt beskriven i Söderbergs romanproduktion. Specifika namn, och ibland beskrivningar, på platser understryker detta och ger en effekt av att miljön är viktigare än personer. Vädret är mycket ingående beskrivet och viktigt för skildringen av både miljö, händelser och huvudpersonernas sinnesstämning.

2.1.2 Persongalleri

Persongalleriet är i Söderbergs romaner ganska omfattande. I *Förvillelser* handlar det om personer i Tomas Webers absoluta närhet, men även om personer som det pratas om. Man får till exempel stifta bekantskap med Johannes Hall (F:5), Gustav Wannberg (F:11), Märta Brehm (F:17), Gabriel Mortimer (F:18), Jean Arvidson (F:20), Gabel och Grothusen (F:21) med flera, och detta bara i bokens två första kapitel. De flesta tillhör samma samhällsklass som Weber själv, förutom Ellen i handsbutikerna och en del andra personer som inte beskrivs tydligt, till exempel en sömmerska, en bensamlare (!), en smed och andra människor som flyter förbi huvudpersonen på hans promenader. Vid ett tillfälle är det till och med självaste konungen som han möter på sin promenad: ”Han beredde sig just att stiga in, då i samma ögonblick kungen gick förbi i sällskap med general Kurck och öfverhofjägmästaren” (F:12).

I *Martin Bircks ungdom* går personer in och ut i Martins liv allteftersom han blir äldre och hans livssituation förändras. Kamraterna från barndomen försvinner i ungdomen och dem han går tillsammans i skolan med umgås han inte längre med i slutet av boken. I barndomen är det till exempel de jämnåriga Frans (MBu:4), John (MBu:9), Ville (MBu:10) och Ida (MBu:9), tillsammans med familjen och fru Lundgren (MBu:8), Häggbom och hans ”madam” (MBu:7) och herr Dupont (MBu:9), utöver naturligtvis hans moder, fader och hans syster. Barnen ifråga kallas bara vid förnamn och beskrivs inte särskilt ingående. I skildringen av skoltiden presenteras Henrik Rissler (MBu:101), Josef Marin (MBu:103) samt andra skolkamrater: Gabel och Billfelt, Jansson och Moberg, Planius och Tullman (MBu:103). Och längre fram kvinnorna Anna Rissler, Maria Randel och Sigrid Tesch. Också här förekommer andra personer som endast dyker upp under huvudpersonens promenader och uppfattas flyktigt.

Doktor Glas kretsar kring de tre personerna doktor Tyko Gabriel Glas (DG:1), Pastor Gregorius (DG:2) och frun Helga Gregorius (DG:4), men även Klas Recke (DG:27), fru Gregorius’ älskare, och Glas’ två kamrater Markel och Martin Birck (som alltså återkommer). Ytterligare några personer förekommer, men endast i Glas’ inre, genom tankar eller minnen, eller genom förnimmelser under hans promenader.

Persongalleriet i Söderbergs romaner är alltså mångfacetterat och rikt; personer går in och ut ur historierna i en aldrig sinande ström. Undantaget är *Doktor Glas*, som kretsar kring de

huvudpersoner som upprätthåller historien, men även här förekommer många flyktiga individer. Alla dessa människor som huvudpersonerna möter är ett signifikant drag för den flanörstil som diskuterats i avsnitt 1.2.

2.1.3 Personbeskrivning och anföringsverb

Är då personskildringen levande och verklighetstrogen, enligt Wennerströms utsago (se 1.3)? Är personerna detaljerat beskrivna? Och vad betyder detta i så fall?

I de två första kapitlen i *Förvillelser* får vi stifta bekantskap med ett antal personer. Förutom huvudpersonen Tomas Weber handlar det mest om vännen Johannes Hall och Gabriel Mortimer, samt en del andra flyktigt beskrivna personligheter. Weber beskrivs på följande sätt: ”Han var helt ung, knappast tjugu år” (F:5), ”Tomas Weber hade ett öppet ansikte med blå ögon och ljusbrunt, bakåtstruket hår. Det rätt stora och likväl fint skurna munnen uttryckte ett kraftigt begär att taga för sig af hvad lifvet kunde bjuda. Han var spensligt byggd och något under medellängd” (F:7–8). De verb som beskriver Webers anföring är ”frågade”, ”fortsatte”, ”utvecklade lärt” och ”svarade kort”. Dessa är alltså neutrala och inte speciellt uttrycksfulla verb.

Johannes Hall är en av Tomas’ vänner och beskrivs som ”en högväxt, mörklagd ung man, sex eller sju år äldre än Tomas Weber” (F:5), ”Han [Hall] hade ett gråhyadt, något ärrigt ansikte med en smal, mörk mustasch, och han såg flera år äldre ut än han var. Näsan var skarp, och de stora bruna ögonen hade en flackande blick” (F:8). De verb som utmärker hur han säger sina repliker är ”anmärkte”, ”inföll”, ”sade”, ”frågade” och ”förklarade lågmält”. Hit kan också räknas ”smålog” och ”nickade tankspritt gillande”. Här finner vi något mer uttrycksfulla anföringsverb, men inte tillräckligt för att karakterisera personen mer ingående.

Gabriel Mortimer är en ”kusin till hans mor [...] Han var en man på närmare fyrtio år [...] Han hade ett par gråblå ögon med en hvilande, nästan stickande blick i ett något frostbitet ansikte med stora, markerade drag” (F:18). Han är den enda som tar till en svordom: ”fy fan hvad här är hett...” (F:18) och utöver det ”svarade Mortimer vänligt intresserad” och ”frågade han”.

I *Martin Bircks ungdom* får man i början av romanen endast stifta bekantskap med hans moder och fader, hans syster och dem som bor alldeles i närheten av honom. ”Martins moder hade blåa ögon och brunt hår. Och på den tiden var blicken ur dessa ögon ännu leende och ljus” (MBu:6), beskrivs modern. Inga andra personer är beskrivna till utseendet, men vissa personer beskrivs flyktigt i förbigående. Fru Lundgren är till exempel ”bred och högröstad” (MBu:8–9), kanslirådet Oldthusen ”hade den största våningen och var husets finaste

hyresgäst. Han var klädd i en lång, åtsittande lifrock, och under armen bar han en sliten skinnportfölj” (MBu:11) och ”en poliskonstapel i hvita linnebyxor gick af och an” (MBu:13). Modern och fadern beskrivs senare mer ingående, men endast till karaktär och inte till utseende. Detta har förstås att göra med Martins, och därmed också berättarens, låga ålder och barns ointresse i att ingående beskriva folks utseende. Inga andra anföringsverb än ”sade”, ”frågade” eller ”svarade” finns av mening, förutom att Ida vid ett tillfälle ”förklarade” och att Martin en gång ”föreslog”. Anledningen till detta är, som redan nämnts, att huvudpersonerna vid tillfället är till åldern unga, och att konversationen de för är enkel. Dessa verb hjälper alltså inte till att fördjupa beskrivningen av personerna.

Personerna i *Doktor Glas* är, förutom huvudpersonen själv, Pastor Gregorius och hans hustru, Helga Gregorius samt Klas Recke, fru Gregorius älskare. Hur doktor Glas själv ser ut får vi inte alls reda på, förutom att han själv tycker att han är ”ful som hin onde” (DG:42). Pastor Gregorius har ”denna förskräckliga fysionomi” (DG:3) och beskrivs med ”[samma] feta, grådaskiga ansikte, samma smutsgula polisonger, litet gråa nu kanske, och samma outgrundligt gemena blick bakom glasögonen” (DG:3). Fru Gregorius beskrivs inte mycket, mer än att hon är ”ung och vacker” (DG:3) och ”mycket blek” (DG:19) och lite längre fram beskrivs hon som ”en kvinna med hjärtat öfverfullt af lust och elände, en ung kvinnoblomma med doft af kärlek omkring sig och med blygselrodnad öfver att doften var så mäktig och stark” (DG:23). Klas Recke beskriver doktor Glas på följande sätt:

Jag har knappt sett en vackrare man. Kalla, ljusgrå ögon, men i en inramning som gör dem drömmande och djupa. Alldeles raka och horisontala ögonbryn, som gå långt bortåt tinningarna; en marmorhvit panna, ett mörkt och rikt hår. Men i ansiktets nedra hälft är munnen det enda som är fullkomligt vackert, eljest finns där några små bizarrerier, en oregelbunden näsa, en mörk och liksom förbränd hy, kort sagdt allt som behöfs för att rädda honom från det slags felfria skönhet, som mest väcker löje. (DG:42)

Anledningen till att just Klas Recke beskrivs så ingående torde vara att doktor Glas ställer sig i ett slags motsatsförhållande till denne man; Glas är ful – Recke är vacker, Glas är olyckligt kär, för han kan inte få den han vill ha – Recke är lyckligt kär för han kan få den han vill.

Anföringsverben är begränsade till ”sade”, ”frågade”, ”inföll” och ”svarade”. En anledning till detta är att romanen till största del är uppbyggd av berättarens tankar och resonemang, och innehåller lite dialog.

Sammanfattningsvis kan man säga att Söderberg oftast kort beskriver de viktigaste personerna i romanerna till utseendet, och ibland till personlighet. Men man får ingen närmare känsla av hurdana personer är, eller varför de beter sig som de gör, även om man flyktigt får reda på hur de ser ut. Undantaget torde vara huvudpersonerna, det vill säga Tomas Weber i *Förvillelser*, Martin Birck i *Martin Bircks ungdom* och doktor Glas i *Doktor Glas*, som vi ganska ingående får lära känna genom deras tankar och handlingar, men däremot inte till utseende. Anföringsverben är, till stor del, inte speciellt uttrycksfulla och bidrar heller inte till att närmare beskriva eller karakterisera personerna. Därför kan man inte säga att personerna är levande beskrivna, utan mer ett verktyg för att understryka flanörstilen.

2.2 Aspekter på berättarsynvinkel

Hur en författare närmar sig sina läsare beror till stor del på den berättarsynvinkel som antas. Hur hanterar Hjalmar Söderberg den här aspekten? Jag har uteslutande kallat ”berättaren” för ”han”, eftersom jag antar att denne ska spegla författaren Söderberg själv.

Förvillelser är skriven i tredje person, och berättad av en allseende och allvetande berättare. Berättaren återger verkligheten med sina sinnen, men även med en slags orakelmässig kunskap: ”Klockorna i Jakob sjöngo och dånade, det var en gammal diktare som begrofs” (F:5). Syn och hörsel är mest framträdande, men han använder även känsel och lukt: ”Det låg en svag lukt af mysk öfver rummet” (F:17) Dock inte smak, även om det dricks både det ena och det andra i romanen: ”Hall tömde sitt glas långsamt och fyllde det på nytt (F:9), ”Tomas drack som vanligt kaffe i sitt rum efter middagen” (F:14), ”Mortimer och Hall drucko whisky, Tomas och damerna munk (F:22). Han berättar också fakta och bakgrundsinformation om de personer som dyker upp:

Hall hade blifvit införd i konsul Arvidsons hus af konsulns äldste son, med hvilken han var nära vän. Eljes hade han föga familjeförbindelser i Stockholm. Han var född i Brüssel af en svensk dam, som efter ett par år återvände till Sverige, sedan hon först inackorderat barnet hos en välbärgad handverkare och hans hustru, som var född svenska. (F:8)

Berättaren följer karaktärerna tätt, som om han vore en del av sällskapet, och återger alla dialoger och samtal, samtidigt som han beskriver och presenterar individerna som går in och ut.

Ibland blandas berättarens upplevelser med huvudkaraktärens tankar, så kallad *erlebte Rede*:

Hvart han vände sig såg han bekanta ansikten; alla människor voro ute. Om han ändå kunde möta Märta Brehm... Naturligtvis måste också hon vara ute en sådan dag som denna, det var ju omöjligt att sitta inne. Hvart skulle han gå för att träffa henne? Gatorna voro tomma, när icke hon gick fram öfver dem. (F:10)

Martin Bircks ungdom har även den en allseende berättare. I likhet med berättaren i *Förvillelser* används sinnena, men också här ett slags allvetande:

Getgumman kom med sina båda getter; den ena ledde hon i ett snöre, den andra gick lös. Kanslirådets lilla dotterdotter hade kikhostan och drack getmjölk. (MBu:12)

Synen används även här i störst utsträckning, följt av hörsel, känsel och lukt. Smak används också ibland "Det var ett sött och godt vin..." (MBu:19–20)

Han kryper in i personernas medvetande och läser av deras inre:

Men Martin hade ännu sömnen i ögonen och drömmens virrvarr i hufvudet och kunde icke komma sig för att stiga upp. (MBu:7)

Berättaren kryper också in i Martins sinne och blandar hans tankar med sin egen perception, det vill säga, även här, en typ av *erlebte Rede*:

Nej, han förstod icke människorna, och han förstod icke heller sig själf. Han lyssnade ofta till sina kamraters och umgängesvänners samtal om dessa ting. (MBu:144)

Doktor Glas är den enda av de tre romanerna som är skriven i jag-form. Man kan redan tidigt förstå att denne "jag" är doktor Tyko Gabriel Glas, huvudpersonen i romanen: "Jag tog en aftonpromenad nyss, som jag gör nästan hvar dag efter mina sjukbesök, och de äro icke många nu på sommaren" (DG:1). Söderberg låter Glas återge det han förnimmer med sina sinnen, berätta anekdoter och erkänna sina tillkortakommanden, samtidigt som han direkt vänder sig till läsaren med retoriska frågor och innersta tankar och värderingar. Mest låter Söderberg Glas använda sin syn och sin hörsel "Det ljusnar därute nu, kyrktuppen blänker mot öster, sparfvarna pipa hungrigt och hvasst" (DG:17), men även sin känsel: "ty svetten sipprade fram på min panna" (DG:5); "Det gjorde ondt i skinnet naturligtvis, men godt i

själen” (DG:95). Lukt använder författaren sig sällan av och också av smak, även om det dyker upp någon sådan sinnesförmimelse ibland: ”Nästan hvar kväll sitter jag en stund på trottoarkanten utanför Grand och suger en lätt citronsyrad dryck ur ett smalt vassrör” (DG:116).

Glas berättar också små anekdoter, som han upplevt eller hört:

Jag kan inte se den mannen utan att jag kommer att tänka på en anekdot jag en gång i världen hörde om Schopenhauer. Den bistre filosofen satt en kväll i ett hörn i sitt kafé, ensam som vanligt; dörren öppnas och en person med ett osympatiskt utseende stiger in. Schopenhauer betraktar honom med ett ansikte, förvridet av vämjelse och fasa, rusar upp och börjar dunka mannen i huvudet med sin käpp. Det var bara med anledningen av hans utseende. (DG:1–2)

Men han erkänner kort därefter sitt tillkortakommande i detta ärende: ”Nå, jag är ju ingen Schopenhauer” (DG:2). När Glas är ute på promenad träffar han ofta på bekanta: ”Men hvarför skall jag jämt möta pastor Gregorius?” (DG:1). Här yppar han sin första av en lång rad retoriska frågor, som han riktar mot läsaren, men som han naturligtvis inte vill ha svar på. Sina innersta tankar avslöjar Glas om pastor Gregorius, när de diskuterar dennes hälsa: ”det gläder mig, tänkte jag, du kan gärna dö, din gamla rackare, så slipper jag se dig mera” (DG:3).

Genom berättarsynvinkeln skapar Söderberg i sina romaner en tydlig närhet till läsaren. Oavsett om romanen är skriven i jag-form eller i tredje person kryper berättaren in i främst huvudpersonernas inre medvetande och återger tankar och känslor. Han låter också berättaren använda sina sinnen på ett tydligt sätt, genom att till exempel beskriva miljön visuellt eller uppmärksamma ljud. Söderberg låter också personerna ställa retoriska frågor som riktas direkt till läsaren, och på så sätt drar han in läsaren i handlingen och individernas sinnen.

2.3 Språkliga och allmänt stilistiska aspekter

2.3.1 Skiljetecken

Kan användandet av skiljetecken visa en författares stil? Med hjälp av följande tabell samt exempel och resonemang ska jag försöka visa detta.

	<i>Förvillelser</i>	<i>Martin Bircks ungdom</i>	<i>Doktor Glas</i>
Punkter	332	203	251
Kommatecken	244	157	285
Frågetecken	32	21	21
Utropstecken	8	6	9
Kolon	2	18	14
Semikolon	18	26	21
Tankstreck	4	6	12
Tre punkter	20	7	7

Tabell 1: Antal skiljetecken per roman

Tabell 1 visar antalet skiljetecken i de tre romanernas första sidor (se Kapitel 3: Material och metod). Antalet punkter behöver inte diskuteras, detta för att man kan sluta sig till att om en mening inte avslutats med ett frågetecken eller ett utropstecken så har den avslutats med en punkt. Därför blir antalet punkter, frågetecken och utropstecken samma summa som antalet meningar.

Det höga antalet kommatecken är däremot det första som står ut, även om det inte är speciellt uppseendeväckande att en författare använder sig av många kommatecken. Söderberg använder komma i följande fall:

1. Som skiljetecken mellan anföring och anföringsverb, till exempel: ”Det är sant”, inföll Hall, ”du kan gärna gå med på operan i kväll.” (F:9)
2. Efter tilltalsord (ja, nej, god afton t ex) i anföring, till exempel: ”Jo, en gång har jag bedt honom om det.” (DG:22)
3. Som skiljetecken mellan huvudsats och bisats (en eller flera), före konjunktion, till exempel: ”Man såg på vippningen af kyparens frackskört, att det var någonting mycket dyrt” (F:7)
4. Som skiljetecken mellan huvudsats och huvudsats (en eller flera), före konjunktion, till exempel: ”Martin ville springa sin väg, men stod som fastspikad vid jorden” (MBu:5)

5. Vid uppräknning, till exempel: ”Men man kan ju inte heller sätta allt på spel, ställning, anseende, framtid, för att hjälpa främmande och likgiltiga människor” (DG:11)
6. Vid inskjuten sats eller fras (en eller flera), till exempel: ”Jag gick hemåt med långa steg, ned åt Klara kyrka, med hatten i hand, ty svetten sipprade fram på min panna.” (DG:5)

Så långt finns inget uppseendeväckande i användningen av kommatecknen. Men Söderberg använder också kommatecken i följande fall:

7. Före konjunktionen ”och” mellan två huvudsatser, till exempel: ”Hon såg mitt leende, och jag tror att hon missförstod det” (DG:22)
8. Mellan två huvudsatser utan konjunktion, till exempel: ”– Tag hit päronet, jag skall skala det åt dig”, sade fru Lundgren.” (MBu:9)

Här skiljer sig också romanerna åt. I debutromanen och *Martin Bircks ungdom* används ett mindre antal kommatecken än punkter, ungefär 70 % kommatecken i jämförelse med punkter, medan det i *Doktor Glas* återfinns fler kommatecken än punkter.

Anledningen till att romanerna skiljer sig åt när det gäller användning av kommatecken kan först och främst vara frekvensen av dialog i romanerna; ju mer dialog, desto fler kommatecken. Det stora antalet kommatecken torde göra Söderbergs texter både luftiga och läsliga. Meningarna blir uppdelade i mindre satser och man får en bättre överblick över texten, vilket gör den mera lättläst.

Det mest iögonenfallande är dock den förhållandevis höga andelen frågetecken och semikolon, i jämförelse med övriga skiljetecken. Frågetecknen används på två sätt i Söderbergs romaner: dels som direkta frågor i dialoger, det vill säga en person riktar en fråga till en annan person, eller som retorisk fråga. Den höga andelen kan analyseras på olika sätt. Det kan vara så att läsaren, i början av en roman, behöver stifta bekantskap med individerna och dessa behöver även bekanta sig med varandra genom dialog. Till detta behövs då ett antal frågor, uttalade eller outtalade/retoriska. Detta är speciellt tydligt i *Martin Bircks ungdom*, där frågorna ställs mellan Martin och Ida, för att de unga två ska kunna lära känna varandra på ett mera ingående sätt i början av romanen: ”Men hvar är din mamma?” [...] ”Hur då borta?” [...] ”Törs du det för din pappa?” [...] ”Är din pappa snäll?” (MBu:16–18) Dialoger, i det här fallet med en hög andel frågor och svar, hjälper till att bryta upp texten och göra den ännu mera luftig och lättöverskådlig.

Semikolon är det skiljetecken som används av Söderberg på ett mer frappant sätt. Söderberg använder oftast semikolon för att sätta ihop huvudsatser utan konjunktion, så kallad paratax: ”Lotta låg i köksfönstret och pratade med någon; det var visst med Häggbom, portvakten” (MBu:7). Han använder, som nämnts tidigare, även kommatecken i detta syfte. Ibland använder han även kolon på samma sätt. Antalet kolon har utökats markant från debutromanen till de efterföljande romanerna. Kolon används i romanerna närmast före anföring eller tanke, men alltså ibland också i samma syfte som semikolon.

Det relativt låga antalet utropstecken har diskuterats bland andra litteraturmedvetna (se 1.2 Tidigare forskning och teori). Man hävdar att Söderberg är lågmäld och inte skrikig och att han i förlängningen överför detta på sina romanfigurer.

Tre punkter används flitigare i *Förvillelser* än i de andra romanerna. Detta skiljetecken används för att ange någon slags uteslutning. Oftast används det i syfte att ge intryck av eftertanke eller något inte fullt utsagt. Ett exempel är när Tomas mor förebrår honom om hans vänner. Tomas säger ”Kära, mamma, jag bör väl vara gammal nog att välja mina vänner själv” (F:15), varpå hon svarar: ”Ja ja, du bör väl det...” (ibid.). Här kan man tänka sig att modern i verkligheten inte tror att Tomas är kapabel att välja de bästa av vänner, men att hon inte vill yttra detta, utan viker sig, en aning motvilligt. Det är intressant att Söderberg inte i *Doktor Glas* använder sig av detta skiljetecken i lika hög grad. Denna roman är ju känd för att vara en ”tankeroman” och där skulle man kanske kunna tänka sig att mycket av det som huvudpersonen tänker inte blir utsagt, utan stannar i hans medvetande...

Man kan säga att användningen av skiljetecken visar på en lätt stil, där orden inte trängs utan meningarna följer på varandra med mjuka övergångar. Ganska exakt tvärtom mot vad Doktor Glas säger:

Det är på det hela taget ett förbannadt språk vi ha. Orden trampa hvarandra på tårna och knuffa hvarandra i rännstenen. Och allt blir så påtagligt och rått. Inga halftoner, inga lätta antydningar och mjuka öfvergångar. (DG:218 – 219)

2.3.2 Meningslängd och meningsbyggnad

Vad kan då meningslängden och meningsbyggnaden säga oss om Söderbergs stil?

Aspekt	<i>Förvillelser</i>	<i>Martin Bircks ungdom</i>	<i>Doktor Glas</i>
Antal meningar	372	230	281
Antal satser	620	462	597
Antal meningar m en sats/procent	159/43 %	78/34 %	87/31 %
Antal meningar m två satser/procent	125/33 %	83/36 %	65/23 %
Antalet meningar m fler än två satser/procent	88/24 %	69/30 %	129/46 %

Tabell 2: Meningsuppbyggnad

Tabell 2 visar att antalet satser är ungefärligen dubbelt så stort som antalet meningar i de tre romanerna. Men sedan skiljer sig romanerna åt en aning. I debutromanen *Förvillelser* är antalet meningar med en eller två satser mer vanligt förekommande, 76 %, än i de andra romanerna (70 % respektive 54 %). Samtidigt är siffran för meningar med fler än två satser lägre än de andra kategorierna. Detta är också fallet i *Martin Bircks ungdom*, men inte i *Doktor Glas*. Detta övervägande av en- eller tvåsatsiga meningar är alltså vanligare i den tidiga romanproduktionen och meningar och satser blir längre och mer utbyggda ju mer författaren skriver. Det visar också tabellen. Meningar med fler satser än två ökar från 24 % (via 30 %) till 46 % i de tre romanerna. Sammantaget, om man tittar på romanerna som en enhet, ligger meningar med endast en sats runt 37 %, två satser runt 31 % och flersatsiga meningar runt 32 %. Detta stämmer bra överens med resultatet i tabell 1 om antalet skiljetecken. Meningar med bara en sats avslutas antingen av punkt (eller tre punkter), frågetecken eller utropstecken. Antalet semikolon, och andra små skiljetecken, i Söderbergs produktion indikerar att det bör finnas ett stort antal meningar som innehåller mer än en sats. Så är också fallet; ungefär 63 % av meningarna i romanproduktionen är meningar med mer än en sats.

De 37 % ensatsiga meningarna är ofta lättidentifierade i alla tre romaner. De står oftast först i ett nytt stycke: ”Gatorna vimlade af människor” (F:6), ”De hade kommit ut på Blasieholmshamnen” (F:6), ”Det var tomt på kafé Oriental” (F:7) etc. ”Maria var Martins stora syster” (MBu:7), ”Päronträdet på gården var kärt för husets kattor och barn” (MBu:8), ”Det kom ett päron i mössan” (MBu:9) etc. ”Jag har aldrig sett en sådan sommar” (DG:1),

”Först på kvällen lefver man upp en smula” (DG:1), ”Ännu har hon inte kommit igen” (DG:4) etc.

2.3.3 Satsernas art

Vilken typ av satser förekommer i Söderbergs romanproduktion och vad betyder detta? Om man, för det första, sluter sig till att alla meningar innehåller minst en huvudsats, så finner man minst 372 huvudsatser. Om man sedan tittar till Söderbergs frikostiga användning av kommatecken och semikolon (se 2.3.1), som skulle indikera att han parataktiskt sätter ihop huvudsatser, kan man anta att det finns ytterligare en mängd huvudsatser. Mitt intryck är att huvudsatserna vida överstiger bisatserna i antal och att en text ihopsatt av huvudsatser anses vara lättöverskådlig. Detta skulle indikera att Söderbergs romaner är tämligen enkla och lättlästa.

Använder sig Söderberg i sina romaner av paratax eller hypotax, asyndes eller polysyndes? Och vad innebär detta? Man kan säga att Söderberg använder sig av alla dessa stilfigurer. Ibland används asyndetisk paratax, satser sammanfogade utan bindeord, men med komma eller semikolon: ”Håret var tjockt, glänsande, mörkt; de rödbruna ögonen hade en skygg blick (F:13), ”Och åter såg han på den med stora, förvånade ögon: den var ju icke blå, utan röd” (MBu:4), ”Jag skrifver för att röra min hand, min tanke rör sig af sig själf; skrifver för att döda en sömnlös timme” (DG:6). Denna stilfigur är dock mer ovanlig i *Förvillelser* än i de andra romanerna. Söderberg vill här troligen skapa en viss rytmkänsla.

Söderberg använder sig också ibland av hypotax: ”Därute glittrade det öfver vågskvalpet på Strömmen, så att det nästan gjorde ondt i ögonen” (F:9). Men faktum är att denna satsbindning inte är den vanligaste romanerna.

Det finns även exempel på polysyndes i vissa fall: ”Martin höll för öronen, skrattade och sjöng och skrek” (MBu:19), men jag skulle säga att denna stilfigur inte är den övervägande.

Skillnaden i användande av asyndes och polysyndes torde ibland vara att man med asyndes vill skapa spänning och fart i berättandet, medan man kan använda polysyndes för att lugna ner tempot något och berätta i en lugnare takt. Söderberg använder båda dessa stilfigurer med olika intentioner. I *Martin Bircks ungdom* används mycket polysyndes, med intentionen att efterlikna ett barns tankar och språk.

Det som framkommit i avsnitten 2.3.1, 2.3.2 och 2.3.3 visar att Söderbergs romaner inte är speciellt svårlästa. Meningar och satser skilda av kommatecken, semikolon och kolon indikerar asyndetisk paratax och visar på läsbarhet och begriplighet.

2.3.4 Verbformer

Vi ska nu se vilka verbformer vi finner i de tre romanerna och vad detta gör för Söderbergs stil. Berättaren i *Förvillelser* berättar i imperfekt och pluskvamperfekt. I dialoger används mestadels presens och perfekt, men beroende på hur dialogen utspelar sig kan även imperfekt och pluskvamperfekt användas, och ibland också futurum. Vid starka verb i plural i förfluten tid används de gamla formerna, till exempel *voro*, *gledo*, *ljödo*, *sjöngo* etc. Även de gamla formerna av verb i presens plural används. Detta är inte frapperande eftersom romanerna skrevs under den tid då det var praxis att använda dessa former.

Intressant är användningen av en typ av historiskt presens i vissa passager:

Tomas stod kvar ett ögonblick och betraktade Vasagatans egendomliga fondtapet med engelska kyrkan, en liten konstfärdigt arbetad leksakskyrka af blekröd sandsten. Tätt bakom kyrkan reser sig ett jättestort brandgult hus med blå rullgardiner för fönsterna och randadt liksom i samma plan af sex mörka, smala popplar. Det hela liknar en väfnad utan perspektiv, en flat kuliss, uppställd på lek tvärs öfver gatan.
(F:11)

Varför byter berättaren plötsligt tempus till presens här? Det tycks inte som om berättaren vill skapa någon slags spänning här, som brukligt är när presens historicum används, utan han antar antagligen att byggnaderna kommer att bestå för evigt och att man därför kan beskriva dem i presens. En annan förklaring är att flanören Tomas plötsligt stannar upp, som brukligt är att flanörer gör, och i sitt medvetande byter till presens när han beskriver det han ser; alltså återigen en slags *erlebte Rede*. Huvudpersonen blir sedan ”väckt” i sina dagdrömmar. Ytterligare en gång skapar Söderberg med detta lilla stilgrepp en slags strävan efter närhet till läsaren.

Verben som används är, i likhet med anföringsverben ovan, inte vidare uttrycksfulla. De vanligaste verben är *var*, *hade*, *kom*, *stod*, *såg*, *frågade*, *gick* och *tänkte*. Något mer uttrycksfulla verb används i beskrivningen av miljön och omgivningen: *glittrade*, *vimlade*, *lyste*, *dånade*, *svällde*, *svängde*, *välvde* och *brann*.

Martin Bircks ungdom är skriven på samma sätt. Imperfekt i själva berättelsen, presens eller andra tempusformer i dialog. Mestadels användning av intetsägande verb. Gamla former av starka verb i imperfekt plural: *sutto*, *kommo*, *funnos*, *drucko*, och i förekommande fall i presens plural.

Doktor Glas däremot är skriven på ett annorlunda vis. Här är det omöjligt att analysera användningen av verbformerna utan att ta i beaktande utformningen av romanen. *Doktor Glas*

är en dagboksroman med en, som tidigare nämnts, jag-berättare; doktor Glas själv. Boken är till lika delar skriven i presens/perfekt och imperfekt/pluskvamperfekt. Ramberättelsen är att Doktor Glas berättar historien i den ordning allting händer, alltså oftast i presens. I början av varje dag han skriver i dagboken beskrivs allt i presens och ibland återberättar han dagens händelser i presens. Men sedan kan han lika gärna referera berättelser, händelser, anekdoter och iakttagelser i imperfekt. Följande passage är ett tydligt exempel:

Det regnar, och jag sitter och tänker på obehagliga saker. Varför sade jag nej till Hans Fahlén den där gången förra hösten, då han kom till mig och bad att få låna femtio kronor? Det är visserligen sant att jag kände honom bra litet. Men han skar halsen af sig veckan därpå. Och hvarför lärde jag mig inte grekiska då jag gick i skolan? Det retar mig så att jag kan bli sjuk. (DG:90)

Nutiden har förstås skildrats i presens, det vill säga hur Glas sitter och tänker. Det han tänker på däremot är skildrat i imperfekt. Även i detta verk används de gamla formerna av starka verb i imperfekt plural och verb i presens plural, vilket meningen i titeln på denna undersökning tydligt visar.

3. Jämförelse av Söderbergs *Historietter* och hans romaner

Hur ser då jämförelsen ut mellan Söderbergs *Historietter* och hans tre romaner? Vi har redan sett att Cassirer (1970) anser att man inte kan göra en stilistisk undersökning utan att man både granskar innehållet och formen i en text eller ett skönlitterärt verk. Innan vi inleder med att undersöka de innehållsliga aspekterna finns det en viktig skillnad mellan Söderbergs noveller och hans romaner, tillika den övergripande skillnaden mellan just novell och roman. En novell är i sitt utformande en kortare berättelse, och en roman är en längre. Detta gör att en novell naturligt sett är mer koncentrerad än vad en roman behöver vara. Men det finns andra aspekter som bidrar till att en prosaberättelse kan beskrivas som koncentrerad, utöver dess längd.

Koncentrationen i *Historietter* framträder genom korta meningar, korta stycken, korta berättelser och knapphändig miljö- och personbeskrivning. Korta berättelser kan man inte applicera på romanerna, men korta meningar och satser, korta stycken och knapp miljö- och personbeskrivningar stämmer delvis även in på romanerna. Även om ett stort antal personer går ut och in i historien beskrivs de ganska fåordigt och man får ibland ingen känsla för vem de är eller vilken betydelse de har för berättelsen i stort. Dock är miljöbeskrivningen mer utvecklad i romanerna än i novellerna, speciellt vädrets skiftningar. Cassirer skriver om miljöbeskrivningen, och speciellt framställningen av Stockholm att ”någon direkt beskrivning av staden förekommer knappast i *Historietter*” (1970:111). Detta kan man inte säga om romanerna. De utspelar sig i och runt omkring Stockholm, och Söderberg namnger tydligt platser och områden. På detta sätt kan man sluta sig till att Söderbergs noveller uppvisar en större koncentration än hans romaner.

Persongalleriet är av naturliga skäl mer begränsat i de olika novellerna i *Historietter* än i romanproduktionen. Cassirer uttrycker att personskildringen är neutral och knapp i novellerna och att anföringsverben är neutrala och föga karaktärsskapande (1970:117). Detta måste man också säga om personer och anföringsverb i romanerna. Eftersom den tidigare nämnda flanörstilen troligen inte på samma sätt kan appliceras på novellerna är heller inte persongalleriet lika mångfacetterat där. Och eftersom romanerna är skrivna med tydlig flanörstil går personer ganska obemärkt in och ut i berättelsen och är knapert beskrivna.

Vi har redan sett att berättarsynvinkeln i romanerna ger en slags närhet till läsaren. Cassirer anser lite tvärtom, att denna återberättarsituation med läsrapostroferingar ger en distans i novellerna (1970:174). En allvetande berättare som i *Förvillelser* och *Martin Bircks ungdom* eller en jag-berättare som i *Doktor Glas* åstadkommer en närvaro som berättaren i novellerna

inte på samma sätt kan göra. Men Cassirer menar också att tidsangivelser i form av förläggandet av novellerna i dåtid, dels genom användandet av imperfekt och dels genom att de ofta utspelar sig i berättarens barndom, ger en distans till novellerna. Detta kan inte på samma sätt appliceras på romanerna, som vi sett tidigare. Romanerna spänner över längre tid, så man kan inte säga att de endast utspelar sig i barndom, och författaren använder inte uteslutande imperfekt som tempusform. Alltså menar jag att romanerna har en närhet till läsaren som novellerna tydligen inte har.

Rent språkligt kan man tycka att Söderberg torde använda sig av samma egenheter i romanerna som i novellerna. När det gäller skiljetecken så är det på det viset. Cassirer noterar också, liksom jag, Söderbergs förkärlek för semikolon och att utropstecknet är minst vanligt. Han menar att Söderbergs interpunktion visar på en nyanserad stil i *Historietter* (1970:130). Detta kan man också anse finns i romanerna. Vad gäller meningslängd och meningsbyggnad är satserna ungefär dubbelt så många som meningarna i de tre romanerna. Cassirer (1970) har kommit fram till ungefär samma kalkyl, satserna i *Historietter* är ungefär dubbelt så många som meningarna. Beträffande denna aspekt påstår Cassirer att detta ger novellerna en överskådlighet och läsbarhet (1970:130–131). Man kan då sluta sig till att detta även gäller romanerna.

Sammanfattningsvis kan man säga att somliga stilaspekter sammanfaller mellan novellerna i *Historietter* och romanerna, speciellt vad gäller de språkliga aspekterna. Andra stildrag är inte gemensamma, men detta beror huvudsakligen på att noveller och romaner har olika format, såsom längd och uppbyggnad. Detta gäller till exempel aspekterna på miljö och persongalleri. Det beror även på att Söderbergs flanörstil är tydligare i hans romaner än i hans noveller. Frågan om distans eller närhet till läsaren är en fråga som skiljer sig mellan novellerna och romanerna. Som denna undersökning tydligt har visat skapar Söderberg i sina romaner, genom ett antal stilgrepp, en närvaro och en närhet till läsaren. I novellerna däremot finns en distans som författaren skapar genom andra stilgrepp.

4. Sammanfattande diskussion

Syftet med detta arbete har varit att analysera ett urval stildrag och språkaspekter i tre av Hjalmar Söderbergs fyra romaner: *Förvillelser* (1895), *Martin Bircks ungdom* (1901) och *Doktor Glas* (1905) och att relatera resultatet till Peter Cassirers motsvarande analys av stilen och språket i novellsamlingen *Historietter* (Cassirer 1970). Inledningsvis måste man säga att detta arbete på intet sätt varit heltäckande, vare sig vad gäller de språkliga elementen eller de innehållsliga. Därför är det svårt att dra några allomfattande slutsatser om stilen i Hjalmar Söderbergs produktion. Dock kan man skönja vissa stildrag, både som är gemensamma för hans romaner och noveller, och som skiljer dem åt. För att ytterligare kunna urskilja stilen skulle man kunna undersöka andra aspekter än de som valts ut i detta arbete, eller gå djupare in i språkliga element och därur analysera stilen.

Som redan nämnts är novellens och romanens olika format en av orsakerna till skillnader dem emellan. Eftersom novellen är kort och romanen längre ryms fler skildringar och beskrivningar i romanen än i novellen. Så är fallet med Söderbergs noveller och romaner. Detta faktum rör de motiviska aspekterna i undersökningen. I novellerna är persongalleriet begränsat, miljöbeskrivningen knapp och Stockholm inte vidare tydligt framställt. Vädret är heller inte lika viktigt i novellerna som i romanerna. I romanerna däremot är persongalleriet generellt rikligt, miljöbeskrivningen något mer utförlig och Stockholm beskrivet på ett mer detaljerat och ingående sätt. Personerna är dock inte beskrivna så att man får en känsla av att man lär känna dem, och anföringsverben hjälper inte till att förtydliga deras personlighet. Man kan alltså inte säga att romanerna är lika koncentrerade som novellerna, när det gäller formatet och de motiviska aspekterna. En annan sak som är viktig att lyfta fram här, och som framkommit av undersökningen, är att Söderbergs flanörstil är tydligare i hans romanproduktion än i hans noveller, därav det mångfacetterade persongalleriet och de något otydligt beskrivna personerna som passerar in och ut ur bilden. Här hade det varit intressant att, i en annan undersökning, till exempel koncentrera sig enbart på persongalleriet, eller det geografiska Stockholm och på så vis få fram en heltäckande bild av någon av dessa aspekter.

Vad gäller aspekterna på berättarperspektivet vill jag alltså hävda att Söderberg i sina romaner skapar en närhet till läsaren, genom att låta berättaren, i *Förvillelser* och *Martin Bircks ungdom*, eller huvudpersonen/berättaren i *Doktor Glas* vara allvetande och krypa in i personernas medvetande. Cassirer (1970) däremot anser att Söderberg skapar en slags distans till läsaren i sina noveller, genom att låta läsaren ta del av händelserna genom berättaren och genom att han använder imperfekt som tempus.

Som tidigare nämnts har Cassirer under rubriken *Språkliga och allmänt stilistiska aspekter* hopat hela nitton olika språkliga fenomen som han analyserat i Söderbergs noveller. Detta arbete har dock koncentrerat sig på meningarnas och satsernas uppbyggnad och sammansättning samt i huvudsak verbens användning och betydelse för stilen. Övriga ordklasser och vokabulär har inte tagits i beaktande. För att få en övergripande känsla för stilen i ett verk borde man nog ha analyserat fler språkliga aspekter, men genom att begränsa sig till de element som detta arbete gjort kan man ändå säga något om en författares stil.

Söderbergs användning av skiljetecken indikerar att han (undantaget punkt) använder mestadels kommatecken, och en hög andel semikolon och frågetecken. Här kan man se en skillnad romanerna emellan. I *Förvillelser* och *Martin Bircks ungdom* används ett mindre antal kommatecken, medan det i *Doktor Glas* återfinns fler kommatecken än punkter. Dock finns det generellt små skillnader mellan romanerna och novellerna.

Den höga andelen små skiljetecken, komma, kolon och semikolon, indikerar också att Söderberg delar upp sina meningar i satser på ett ibland konventionellt sätt, men också ibland på ett lite mer okonventionellt sätt, till exempel genom att endast använda kommatecken eller semikolon mellan huvudsatser, vilket ju i sig inte är okonventionellt, men blir det i den utsträckning det används. Satserna är till antalet ungefär dubbelt så många som meningarna. Här återfinns ytterligare en skillnad romanerna emellan. Det tycks som om meningarna blir längre och satserna fler, ju längre Söderbergs författande lider. Således har Doktor Glas en signifikant högre andel meningar med fler än två satser än de andra två romanerna. Mellan romaner och noveller föreligger ingen signifikant skillnad. Mängden huvudsatser överväger, vilket skulle indikera att både novellerna och romanerna är lättlästa och lättöverskådliga. Eftersom man inte kan säga om asyndes eller polysyndes överväger, men att Söderberg använder sig av båda stildragen, kan man anta att han vill skapa en viss satsrytm, där han ibland vill antyda lite fart och ibland vill lugna ner tempot.

Alla novellerna i *Historietter* är skrivna i imperfekt. Med detta stildrag skapar Söderberg en slags distans till läsaren, säger Cassirer (1970:174). Romanerna är inte uteslutande skrivna i imperfekt, utan även i andra tempus, till exempel presens, vilket, enligt mig, snarare skapar en närhet till läsaren.

Kan man då genom att endast analysera en viss typ av stildrag och språkaspekter säga något om stilen hos en författare, i det här fallet Hjalmar Söderberg? Ja, det tycker jag att man kan, till viss del. Vi har redan talat om att stilen är något koncentrerad i Söderbergs noveller. Det kan man inte på samma sätt säga är applicerbart på romanerna, men stilen är ändå en aning koncentrerad, med många huvudsatser, förhållandevis korta meningar och knapp

personbeskrivning. Vi har också i anslutning till detta talat om att både noveller och romaner är tämligen lättöverskådliga och lättlästa, tack vare avsaknaden av långa meningar med många satser. Denna undersökning visar också som redan framhållits att Söderberg genererar en slags närhet mellan texten/berättaren och läsaren, genom läsrapostroferingar, tempusanvändning och en väl beskriven miljö kombinerat med väder i sina romaner.

Vad kunde man gjort annorlunda, eller vad kan man tänkas göra i stället, eller i framtiden? Ett resultat i föreliggande arbete som inbjuder till fördjupad analys är vädrets betydelse för personernas sinnesstämning. Detta skulle man kunna göra en större, heltäckande och jämförande undersökning om och analysera ännu djupare, i jämförelse med samtida, eller andra, författare. Vidare är den *kontrast* som Cassirer undersöker i sin avhandling av största intresse och vikt, och skulle kunna undersökas närmare. För att komma fram till resultat om detta behöver stilfigurer analyseras, till exempel antiteser, och man behöver gå ner och analysera vokabulären som används, samtidigt som man ser verket i sin helhet och analyserar personerna mer ingående. Det finns en uppsjö olika språkliga aspekter man skulle kunna analysera djupare, och en uppsjö författare att upptäcka och stilbestämma.

Det är en förhoppning att föreliggande arbete kommer att influera någon till ett fortsatt och utökat studium av stilgrepp och språkdrag hos författare och att det har visat på en del intressanta ingångar in i skönlitteraturens värld.

Referenser

Cassirer, Peter 1970: *Stilen i Hjalmar Söderbergs "Historietter"*. Göteborg: Almqvist & Wiksell.

Gram, Magdalena 1995: *Illustratörens Förvillelser I: Holmbäck, Bure (red.) Stockholmsflanören. Perspektiv på Hjalmar Söderbergs debutroman "Förvillelser"*. Stockholm: Höjerings. Sidan 114–150.

Holmbäck, Bure (red.) 1995: *Stockholmsflanören. Perspektiv på Hjalmar Söderbergs debutroman "Förvillelser"*. Stockholm: Höjerings.

Holmbäck, Bure 1995: *En tvetydig historia I: Stockholmsflanören. Perspektiv på Hjalmar Söderbergs debutroman "Förvillelser"*. Stockholm: Höjerings. Sidan 51–74.

Kjellberg, Lennart 1937: *Stildrag i Hjalmar Söderbergs "Förvillelser" och "Martin Bircks ungdom"*. Uppsala och Stockholm: Almqvist & Wiksells Boktryckeri - A.- B.

Nordberg, Carl-Erik 1995: *Var finns en varaktig stad? I: Holmbäck, Bure (red.) Stockholmsflanören. Perspektiv på Hjalmar Söderbergs debutroman "Förvillelser"*. Stockholm: Höjerings. Sidan 12–30.

Söderberg, Hjalmar 1905: *Doktor Glas*

<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/SoderbergH/titlar/DoktorGlas/etext>

Söderberg, Hjalmar 1895: *Förvillelser*.

<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/SoderbergH/titlar/Forvillelser/etext>

Söderberg, Hjalmar 1901: *Martin Bircks ungdom*.

<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/SoderbergH/titlar/MartinBircks/etext>

Digitala referenser:

Atrium Förlag: <http://www.atrimumforlag.se/forfattare/soderberg.htm> (2014-01-25)

Karleby stadsbibliotek: http://lib.kokkola.fi/kirjallisuuspiiri/sveriges_basta_bocker.htm
(2014-01-25)

Levertin, Oscar 1920: *Martin Bircks ungdom*. <http://runeberg.org/olrecens/mbirck.html>
(2014-01-25)

Olsson, Anders: *"Galenskap som kokar i sommarhettan"*: I: Svenska Dagbladet
http://www.svd.se/kultur/understrecket/galenskap-som-kokar-i-sommarhettan_7409984.svd (2014-01-25)

Wikipedia: Hjalmar Söderberg:

http://sv.wikipedia.org/wiki/Hjalmar_S%C3%B6derberg (2014-01-25)

Marie Johansson är född 1968 och bor i Oskarström, utanför Halmstad. Hon är lärare i svenska och engelska på grundskole- och gymnasienivå. Just nu arbetar hon på sin magisterexamen i engelska.

Besöksadress: Kristian IV:s väg 3
Postadress: Box 823, 301 18 Halmstad
Telefon: 035-16 71 00
E-mail: registrator@hh.se
www.hh.se